

Weisz Meir saját következtetéseit rögzíti a sokat vitatott név, „Sh'ar Yashuv” jelentéséről. A nevet Ézsaiás próféta (7:3) adta a fiának. A kötet Wichterné Stellner Éva személyes visszaemlékezéseivel zárul 1944-es pécsi deportálásáról, majd az azt követő megrázó élményeiről.

Végül egy általános megjegyzés: a kötetbe gyűjtött huszonhárom írás ékes bizonyítéka annak az állhatatosságnak, amely a magyarországi zsidók érdeklődését jellemzi a tudományos munka és a termékeny kutatás iránt. A bibliai tudományokkal, a héber nyelvvel, a val-

lástörténettel, a magyarországi zsidóság történelmével, irodalmával, költészetével, folklórával és még sok minden mással foglalkozó cikkek arról a lenyűgöző elszántságról tanúskodnak, hogy a mai generáció képes a nagy mesterek nyomdokaiba lépni, azokéba, akik a holocaustig a magyarországi zsidó tudományt a világ élvonalába emelték. A könyv azt mutatja, hogy a Magyar Izrael a legjobb úton halad a felvirágzás felé, és „megfogyva bár, de törve nem”, továbbra is meghatározó szerepet játszik a globális zsidó kultúra törekvéseiben.

Benedek Mihály fordítása

Schweitzer Gábor

A BETELEPEDÉSTŐL A LETELEPEDÉSIG

- A SZÁZADOK 92/1-ES, ZSIDÓ SZÁMA -

Magyar Történelmi Társulat 126. évfolyamába lépő folyóirata, a *Századok*, 1992/1-es száma másfél száz oldalon – a folyóirat teljes terjedelmének túlnyomó hányadát kitöltve – közöl tanulmányokat a magyar zsidóság történelméből. A szerzőgárdából ketten, a Jeruzsálemi Héber Egyetemen kutatnak és oktatnak: *Jacob Katz* – elsőként a *Múlt és Jövő* hasábjain publikált Magyarországon, még 1991-ben – és *Michael K. Silber* – ismereteim szerint most mutatkozott be a hazai olvasóközönség előtt.

Az öt tanulmány (közlési sorrendben): *Gál Éva: Az óbudai uradalom zsidósága a 18. században* (3–34. old.); *Puskás Julianna: Zsidó haszonbérlok a magyarországi mezőgazdaság fejlődésének folyamatában (Az 1850-es évektől 1935-ig)* (35–58. old.); *Varga László: Zsidó bevándorlás Magyarországon* (59–79. old.); *Jacob Katz: Chátám Szófért életrajzához* (80–112. old.) és *Michael K. Silber: A zsidók társadalmi befogadása Magyarországon a reformkorban. A „kaszinók”* (113–141. old.) Mind-egyikük a 18–19. század első felének történelméből meríti témáit, egyedül Puskás Julianna tanulmánya tárgyalja témáját századunk első harmadáig. Jómagam változtattam volna a tanulmányok sorrendjén, mégpedig a címben jelzett irány szerint: hisz mind az öt munka, attól függetlenül, hogy demográfiai, gazdaság-, eszme- vagy társadalomtörténeti szempontokra helyezik a hangsúlyt; lényegében a 18–19. századi magyarországi zsidó történelem „nagy” kérdéseit: a be- és letelepedés – vagyis az integráció folyamatát – vizsgálja. A sorrend kialakításánál tehát akár az időrendiséget is, mint rendező elvet, követni lehetett volna.

I. *Gál Éva* tanulmánya a magyarországi zsidó gazdaság- és településtörténet témakörébe tartozik. A 18. század Magyarországnak zsidó lakossága zömében földesúri védelem alatt

élt. E sajátos helyzet egyik velejárója volt az is, hogy a két fél – a földesúr és a zsidó közösség (illetve annak képviselői) – „szerződést” kötött(ek) egymással, amelyben megállapodtak a közösséget illető jogokban, illetve a jogok fejében járó – elsősorban pénzügyi természetű – szolgáltatásokban és kötelezettségekben. Miután a szabad királyi városok polgársága a 18. század végéig privilegizált helyzetéből fakadóan maga dönthette el, befogad-e falai közé zsidót (vagy esetenként más „idegent”; miként Pécs szabad királyi város 1692-ben ünnepi esküben fogadta meg, hogy nem katolikust nem enged a városban letelepedni), a zsidó népesség nagy része falvakban, földesúri mezővárosban vagy uradalmakban telepedett le. A 18. század második felének egyik meghatározó jelentőségű zsidó központja az óbudai Zichy-uradalom volt. A gazdasági, társadalmi fellendülés folyamatát a megtorpanás pillanatáig mutatja be a szerző, aki széles levéltári forrásbázist dolgozott föl jól dokumentált és táblázatokkal is illusztrált tanulmányában.

Az óbudai zsidó településszerkezet kialakulását fontos új adattal is kiegészíti a dolgozat. Korábbi ismereteink szerint – Büchler Sándor 1901-ben megjelent könyve, *A zsidók története Budapesten a legrégebbi időkől 1867-ig* alapján – az óbudai zsidó község (nem egyenlő e fogalom a későbbi hitközséggel!) az 1735–40 közti időszakban alakulhatott ki. *Gál Éva* adatai ezt az adatot tovább pontosítják; ő arra a megállapításra jutott, hogy már 1720-ban szervezett keretek közt élhettek az óbudai zsidók. A korabeli összeírások adatainak kritikai elemzése során nyomon követi az óbudai uradalomhoz tartozó jelentős zsidó települések – így Óbuda és Zsámbék – népességváltozásait; azaz hányan voltak, mivel foglalkoztak, mekkora jövedelemre tettek szert, s milyen adóterhek kötelezték őket. Az áttekinthető táblázatok révén plasztikusan differenciált, árnyalt képet kapunk a közösség fejlődéséről. A 18. század második

felében látványosan megugrott – nyilván a külső és belső migráció, valamint a konszolidáltabb életviszonyok következtében – az óbudai zsidó község létszáma (s marad le ezzel párhuzamosan Zsámbék). A táblázatok azt is bemutatják, miként alakultak ki a különböző foglalkozási és vagyoni rétegek a közösségen belül.

Látszólag paradox módon az óbudai zsidó község hanyatlását a magyarországi zsidók jogkiterjesztése indította meg. II. József 1783-ban – híres türelmi rendeletében – lehetővé tette beköltözésüket a szabad királyi városokba. Az óbudai zsidók egy része (is), ha tehetett, Pest szabad királyi város felé orientálódott, a perifériára szorítva Óbudát.

II. „A keresztény birtokos osztály pusztulásáról csak olyképpen szerezhetünk éles és határozott képet, ha feltárandó adatainkat birtokviszonyaink általános keretébe illesztjük belé. Csak ilyképpen válik nyilvánvalóvá, hogy a zsidóság javára történő birtokeltolódások arányai valóban nemzeti jelentőségűek” – írja az agrárius szemléletű Miklóssy István, *Keresztény népünk gazdasági romlása* című, 1913-ban megjelent könyvében (17. old.) Ez a részlet szintén illusztrálja azt az – s idézzük innen *Puskás Juliannát* – „ellenséges érzést, ami a zsidó földbirtokokkal szemben a 19. században megnyilvánult...” (44. old.) A tanulmány ezzel az „érzékeny” kérdéssel foglalkozik. A magyarországi zsidók mezőgazdasághoz való viszonya komoly konfliktust okozott a zsidó emancipáció és modernizáció barátainak és ellenfeleinek a 18–19. században. II. József már az 1780-as évektől szorgalmazta a zsidók földművelési törekvéseit (lásd külön Mandl Bernát ezzel foglalkozó tanulmányát az *Izraelita Magyar Irodalmi Társulat 1907-es Évkönyvé*-ben; Magyarországi zsidók földművelési törekvései a XVIII. században /280–298. old./). A későbbiekben, így a reformkorban is többen fogalmazták meg annak szükségességét, hogy a zsidók ne idegenkedjenek e művelési ágától, ha egyszer emancipálódni akarnak. Érdekes, hogy a szabadságharc végén, 1849 júliusában elfogadott emancipációt kimondó törvény a jogegyenlőség deklarálását követően – rögtön önellentmondásba kerülve a törvény liberális szellemiségével – felhatalmazta a belügyminisztert, hogy a zsidókat a kézművesség és a földművelés felé orientálja.

Az igazi áttörést az 1850-es évek hozták meg. De nem egészen olyat, mint amelyet korábban szerettek volna! A sajátos magyarországi mezőgazdasági modernizáció, a még ekkor nagy részben érintetlen feudális földtulajdon tiszteletben tartása mellett, felvirágoztatta a földhaszonbérlet intézményét. Puskás Julianna tanulmánya a zsidók e folyamatokban játszott szerepét vizsgálja az 1850 és 1935 közti időszakban. A polgári jogegyenlőség kiteljesedésével minőségi változás is bekövetkezett, amennyiben a zsidók ingatlanszerzési képessége már semmilyen korlátba sem ütközött. Ennek egyik következményeként a „bérbeadás ... csak fázis volt egyes birtokosoknál a tulajdonjog elvesztése útján, ami gyakran egybeesett azzal, hogy a bérletről lettek a tulajdonosok.” (39. old.). Az a sajátos helyzet alakult ki, hogy míg az agrárnépesség között rendkívül alacsony volt a zsidók aránya, addig a földtulajdonosok, de különösen a földhaszonbérletről között szembeszökően magas. Ez az aránytalanság váltotta ki az elmúlt század utolsó évtizedeiben Magyarországon fellépő agrárius mozgalom antiszemita élet.

Puskás Julianna gazdacímterek és statisztikai kimutatások adathalmazait felhasználva bőségesen illusztrálja e feltűnő jelenséget. Megdöbbentő adat – csak néhányra hívjuk fel a figyelmet –, hogy „az 1911. évi Gazdacímter névjegyzékének tanulmányozása alapján nagyobb tévedés nélkül állítható – olvashatjuk a 40. oldalon –, hogy az 1000 holdon felüli haszonbérlelőknek kb. 75%-a izraelita felekezett”, míg az 1000 holdon felüli nagybirtokosok között 1910-ben 20,6 százalék volt a zsidók jelenléte (43. old.)

Érdekes eredményekre vezethet a későbbiekben annak az elemzése, hogy milyen további gazdasági, pénzügyi, esetleg politikai érdekeltségek húzódtak a földbérlet mögött? Kik álltak „üzleti” kapcsolatban egymással? A szálak felgöngyölítése nemcsak a gazdaságtörténet, hanem a társadalomtörténet számára is érdekes eredményeket ígér.

III. Az újkori magyarországi zsidó történelem egyik – sok egyéb kérdéssel is összefüggő – alapkérdése a zsidó népesség származási helyének, azaz eredetének a vizsgálata. A 17. század végét, illetve a 18. század elejét kell kiindulópontnak tekinteni e vonatkozásban, hiszen az ezt megelőző időszak Magyarországon élt zsidó népesség egyrészt csekély létszámú volt, másrészt a török háborúk során jórészt eltűnt (miként Buda 1686-os visszafoglalása során szinte a teljes zsidó közösség elpusztult). Igaz, kis közösségek Nyugat- és Északnyugat-Dunántúlon, illetve Pozsony környékén léteztek, illetve fennmaradtak. A török kiűzését követő évtizedek spontán és szervezett külső migrációs tömegmozgalmai jelentős (zsidó) népességnövekedést is hoztak. E folyamat vizsgálata érdeklí *Varga Lászlót*.

A Magyarországra irányuló zsidó bevándorlás „aktív” korszaka jó másfél évszázadig, a 18. sz. elejétől az 1867-es kiegyezést követő évekig tartott. Az ezt követő évtizedek mérlege „negatív”, amennyiben több kivándorló hagyta el Magyarországot, mint ahány új érkezett (legalábbis az 1869 és 1910 közötti adatok alapján). A históriát (és sajnos az elmúlt korok politikáját is időnként) több szempontból érdekelte a bevándorlás. A történész (demográfus) kíváncsisága egyfelől arra irányul, melyek voltak a bevándorlás „földrajzi” irányai és korszakai, másfelől viszont a bevándorlók létszámának megállapítása foglalkoztatja. Erre támpontul szolgálhat, a népszaporulat adatainak ismeretében – idézve Varga Lászlót –, „ha a tényleges népszaporulatból kivonjuk a valószínűsíthető természetes népszaporulatot.” (70. old.) A társadalomtörténész az is érdekelheti – különösen, ha a magyarországi (zsidó) polgárosodás folyamatával foglalkozik –, milyen „szellemi” örökséggel érkeztek Magyarországra e más és más országból, kultúrkörnyezetből származó zsidó betelepülők. Sokáig általános érvényű volt a közkezdelt nézet, miszerint a nyugati – azaz zömmében cseh, morva vagy német – területekről bevándoroltaknak magasabb asszimilációs, integrációkészséget és képességet tulajdonítottak a keleti, vagyis lengyel, orosz részekről („galíciai”) betelepülőkkel szemben. Mellőzve a tézis helyessége vagy helytelensége feletti állásfoglalást, mindössze az előtűnk fekvő *Századok*-ban megjelent egyik tanulmányra: Jacob Katz Chatam Szóferről szóló írására kívánom felhívni a figyelmet. A 19. századi pozsonyi rabbi ugyanis morvaországi születésű volt. A 19. század első évtizedeiben artikulálódó magyarországi ortodoxia „programadói” közt nem ő volt az

egyetlen „nyugati” származású. A magyarországi zsidó bevándorlásnak – egyebek mellett – van még egy érdekes vonatkozása. A bevándorlás, pontosabban a bevándorlás mértékének korlátozása a zsidó emancipáció körüli viták során merült fel. Még az emancipáció híveitől sem állt távol az a gondolat, hogy a honi zsidóság jogegyenlőségének kimondását a bevándorlást korlátok közé szorító rendelkezésnek kell követnie. Az az aggodalom vezérelte e terv kidolgozóit, hogy amennyiben a magyarországi emancipáció híre eljut a „galíciái” zsidókhoz, bizonyára özőnleni fognak Magyarország felé. Bizonyos zsidó körök sem nézték jó szemmel az itthoni esélyeiket rontó – ők legalábbis így vélhették – „keleti”, tehát az asszimilációtól, magyarosodástól távol álló zsidó tömegeket (végül is e téren is felfedezhetjük az ún. „ortodox”-„neológ” ellentét nyomait, hisz – általánosságban – az „ortodoxia” e korban nem tartotta fontosnak az emancipáció sürgetését, míg a „neológia” ezt egyik fő céljának tekintette). Dacára minden „fenyegetésnek”, a bevándorlást korlátozó törvényt sohasem fogadtak el a honatyák (az 1849. évi emancipációs törvény egyik pontja a betelepítés törvényes feltételeinek meghatározásáról rendelkezik ugyan, ám ez a passzus nem lépett/lephetett életbe, miként a jogegyenlőséget kimondó sem).

A bevándorlás jelensége régóta foglalkoztatja Varga Lászlót, mindenesetre erre utal a *Hiány* című folyóiratban (1990/11) megjelent cikke. Az utóbbi években egy wiesbadeni történész, Walter Pietsch a *Valóság*-ban (1989/11.) tett közzé egy tanulmányt ugyanerről a kérdéstről. Varga László ebben a tanulmányában arra vállalkozott, hogy a rendelkezésre álló statisztikai, demográfiai adatok (át)értékelésével a zsidó bevándorlás „objektív” képét mutassa be. Táblázatai, adatsorai a legközelebb viszik a kutatót és az olvasót is a történeti hűséghez. Jól behatárolt részkorszakokra és földrajzi tájegységekre bontva vizsgálja az adatokat. Az előzőekben már hivatkoztam arra, milyen tényezőknek tulajdonítható a magyarországi zsidó népesség nagyarányú növekedése. A konkrét számok viszont a következők: 1787-ben (az első „modern” népszámlálás adatát tekintem most bázisul) az ország zsidó népessége kb. 80 000 fő volt (az össznépesség 0,7 százaléka), 1910-ben pedig (ez volt az utolsó népszámlálás a világháború előtt) 910 000 fő (ami az összlakosság 4,9 százalékával volt egyenlő). A bevándorlás feltételezett nagyságrendjére vonatkozóan idézzük a szerzőt: „A török kiűzésétől egészen az osztrák–magyar kiegyezésig változó intenzitású, de mindvégig rendkívül dinamikus bevándorlás zajlott le. A 18. század végéig mintegy 100 ezer zsidó telepedett le a Kárpát-medencében, ez a szám a 19. század első felében további 130-140 ezer zsidó bevándorlóval egészült ki. A – főleg külső, de részben belső – politikai események függvényeként változott ezen időszakban a bevándorlás iránya. Végeredményben 1850-ig a betelepülőknek fele (mintegy 48%-uk) érkezett nyugati irányból, azaz fejlettebb területekről.

A bevándorlás különösen a múlt század közepén vált intenzívvé, elsősorban már keleti irányból (azaz Galíciából és Bukovinából), 1850 után újabb 130-140 ezer zsidó telepedett le Magyarországon. A dualizmus korában hihetetlen fordulat következett be, az addigi dinamikus bevándorlást hasonlóan erőteljes kivándorlás váltotta fel.

1869 és 1910 között már a zsidó kivándorlás dominált, vég-

eredményben mintegy 120 ezres kivándorlási többlettel.” (74. old.). Mindezek fényében nem fogadható el Szeffkú Gyulának az a megállapítása, miszerint az 1914-ben Magyarországon élt „egy millió zsidó közül legalább is 500 ezer csak húsz-harminc év óta lakott Magyarországon.” (In: *Három nemzedék és ami utána következik*. Bp., 1934. 329. old.)

IV. *Jacob Katz* – az izraeli történetírás „great old man”-je – e tanulmányának kiválasztása több szempontból is telitalálat volt. A magyarországi zsidó történelemmel foglalkozó hazai kutatók hosszú idők óta hanyagolták a magyarországi ortodoxiát. A Soá előtti magyarországi történetírók sem szentelnek nagy figyelmet a súlyánál fogva sokkal nagyobb hangsúlyt érdemlő ortodoxiára. Tették/tehettek ezt abból a megfontolásból is, hogy kutatásaik fő irányát az asszimiláció iránt hagyományosan fogékonyabb neológia helyzetének bemutatására helyezték. A hazai zsidó történetírásnak ez mindenképp az egyik apologetikus politikai motívuma volt. Különösen századunk első évtizedeiben. Az adósság részleges törlesztéseként is felfoghatjuk *Jacob Katz* tanulmányát. A jövő historikusára szép, de nehéz feladat vár, s ez a magyarországi ortodoxia történetének komplex bemutatása. (A zsidó történetírás és történeti szociológia doyenje épp a *Múlt és Jövő* 91/1-es számában jelentette meg *A végzetes szakadás* című cikkét, és a most ismertett tanulmány folytatásaként – 86 éves korában – a magyar ortodoxiáról szóló könyvön dolgozik. – A szerk.) *Jacob Katz* a 19. század legnagyobb hatású ortodox rabbijáról, *Schreiber Mózes*ről – akit főművének címe után *Chátám Szófér*kánt ismer a világ – értekezik. Nem életrajzot ír róla, „csupán” – s ez a túlzott szerénység jele – életrajzi adalékokat ad közre az iskolateremtő és ma is nagy tiszteletnek örvendő rabbinusról. A húszas évek óta nem jelent meg Magyarországon – tartalmi és formai szempontból – igényes(ebb) munka *Chátám Szófér*ről – mostanáig! Tőle származó szöveget pedig az *Izraelita Magyar Irodalmi Társulat 1932-es Évkönyve* közölte utoljára: *Bettelheim Samu* fordításában jelent meg *Pozsony ágyúzása Napóleon által 1809-ben* című eredetileg héber nyelven írott műve.

Jacob Katz tanulmányának egyik fontos fejezete a szellemi háttár bemutatása. *Chátám Szófér* – működése csúcspontján – három évtizeden át a pozsonyi (hit)köztség élén állt. Világnézetét merev konzervativizmussal jellemezhetnénk, amennyiben a vallási hagyományokhoz, előírásokhoz és parancsokhoz való szigorú és következetes ragaszkodást hirdette. Korának egyik zsidó kulcskérdése volt, mennyiben kell ragaszkodni a vallás előírásaihoz, a tradicionális életformához. Kortársait az emancipáció és az asszimiláció körüli viták osztották meg. Részben ezzel összefüggésben jelentkezett a zsidó felvilágosodás – *a haszkála* – mozgalma is. A polémiákban *Chátám Szófér* következetesen konzervatív álláspontot képviselt. Erre predesztinálta őt neveltetése – hírneves németországi rabbik környezetéből került ki – és saját meggyőződése is. Minden engedmény és eltérés a tradícióktól: súlyosan sérti és veszélyezteti a vallás, a vallásos élet integritását. Jól látta, hogy a jogegyenlőségért folytatott hosszú küzdelem eredményesen nem fejeződhet be a zsidóság (a judaizmus) sérleme nélkül. Ez a szilárd világnézeti kiindulópont határozta meg a zsidó felvilágosodás pozsonyi hívei ellen folytatott szellemi hadjáratát is. A tanulmányban felbukkan egy másik jeles magyaror-

szági kortárs neve is: Chorin Ároné, aki az aradi zsidó közösség szélsőségesen reformpárti rabbijaként, (szintén) a végleteket képviselte, de természetesen a másik oldalon.

Jacob Katz írásának fordított tükörképe *Michael K. Silber* tanulmánya. Míg Katz professzor a merev, elzárkózó ortodox attitűd autentikus megtestesítőjét, Chátám Szófért mutatja be, addig tanítványa, Michael K. Silber a társadalmi asszimiláció iránt legfogékonyabb – esetenként a felekezet elhagyásától sem ódzkodó – zsidó rétegek magatartását mutatja be egy sajátos „neutrális” (J. Katz által bevezetett fogalom: olyan helyet jelöl, ahol zsidók és nem zsidók egyenlő feltételek között találkozhattak) terepen: a kaszinók zárt világában. A tét nagy: a zsidók (társadalmi) befogadása. E befogadás legalább két speciális síkon jelentkezett. A zsidók és nem zsidók közt fennálló gazdasági kapcsolatok érlelték meg elsősorban a politikai és jogi emancipáció előfeltételeit. Mindez természetesen szoros összefüggésben volt a polgárosodás s a modernizáció folyamatával. Az emancipáció egészen más kihívásként jelentkezett a társadalmi/társas élet területén. Általánosságban megállapíthatjuk, hogy a liberális jogi emancipáció és a zsidók társadalmi befogadása között mindvégig szakadék húzódott. Hol a jogegyenlőség haladt előre, s kullogott mögötte a társadalmi emancipáció, hol pedig fordítva. A nehezebb feladatot a társadalmi életbe való integrálódás jelentette. Ezt mutatja az is, hogy 1867, a politikai és jogegyenlőség deklarálása után, olykor még a hitüket elhagyó (tehát az asszimiláció folyamatában legtovább elmenő) „zsidók” esetében sem volt „automatikus” a befogadtatás (bizonyos arisztokrata kaszinók, társaságok még ekkor is elzárkóztak esetleg már a nemesi kutyabőrrel is rendelkező zsidók bevételeitől). A tanulmány a jogi és társadalmi befogadás közötti sajátos dialektika egyik elemére példaként az úri és polgári társasági életnek a 19. század első felében kialakuló fő színterét, a kaszinókat mutatja be. Korábbi történetíróink – így Groszmann Zsigmond is –

itt-ott tesznek egy-egy futó megjegyzést a kaszinókra, érzélve és értékelve ezek fontosságát. „A társadalmi közeledés szép és biztató jele, hogy több intelligens városban zsidókat fogadnak a kaszinó tagjai közé. A nagyváradai Nemzeti Kaszinó, melynek polgári, nemesi és főnemesi tagjai is vannak, nemcsak zsidó tagokat vett fel, hanem zsidó (Dr. Pollák) volt egy ideig alelnöke, majd pénztárnoka” – írja Groszmann *A magyar zsidók V. Ferdinánd alatt (1835–1848)* című kötetében (Bp., 1917., 23. old.). Minderre a jogegyenlőség kimondását megelőzően került sor. Michael K. Silber tovább elemzi és finomítja ezt a képet. Hivatkozik többek között Széchenyi Istvánra – a hazai kaszinó-mozgalom fő szorgalmazójára –, aki naplófeljegyzéseiben megírja azt is, hogy a híres Wodianer család egyik, már kikeresztelkedett tagját még így sem vette fel a Pesti Nemzeti Kaszinó. Érdekes viszont, hogy az 1840-es években Pesten a konzervatív „Gyűlde” több zsidó tagot vett fel, mint az „Ellenzéki Kör” (129. old.)

K. Silber egy másik reprezentatív összehasonlítást is elvéggez: a pesti helyzetet néhány vidéki város – így Szeged, Pápa, Nagyvárad, Nagykanizsa – kaszinóival veti egybe. E városok kedvezően, de legalábbis kedvezőbben fogadták a zsidók kaszinóbeli tagságát. Ellenpélda természetesen itt is volt (pl. Eger vagy Gyöngyös esetében).

Michael K. Silber általános érvénnyel állapítja meg, hogy a „zsidó kaszinótagok mindenütt a zsidó közösség kereskedelmi és intellektuális elitjéből kerültek ki”. (133. old.)

Vajon mi motiválhatta e zsidó polgárokat s befogadóikat? A zsidó polgárt valószínűleg „presztízszorientáltsága” is befolyásolhatta, legalább annyira, amennyire befogadóikkal együtt felismerhették, hogy a már létező, elsősorban gazdasági együttműködést szükségszerűen követnie kell – előbb vagy utóbb – valamiféle társadalmi integrációnak is. Még akkor is, ha ez nem érintett széles tömegeket. Ennek lett egyik színtere a kaszinó, dacára minden ellentmondásosságának!

GYÖRE BALÁZS

Mindenki keresse a saját halálát

CSERÉPFALVI KIADÁSA

„Az egyébként észre nem vett mozzanatok súlyát adja vissza Györe Balázs prózája. Annak a kérlelhetetlen logikának a parancsára hajtja végre ezt, amellyel az élet mindent felőröl – a fontosat éppúgy, mint a látszatra kevésbé jelentőset, s amelynek következtében egy pillanatra minden egyformán erős megvilágítást nyer. A magyar prózában ritkán mutatkozik meg ez a logika ilyen leplezetlenül és a mély érzelmek ellenére is ennyire kíméletlenül. Vagy lehetséges, hogy minden mély érzés kíméletlen? Az itt található történetek az érzelmek titkos járatait tárják fel, s ettől szomorúak; de írójuk illúziótlan látásmódja miatt válnak valóban megragadóakká.”

Földényi F. László

Györe Balázs (1951) irodalmi tevékenységének fontosabb színterei (címszavakban): ÉS, Magyar Műhely, Fölőspéldány, Lélegzet, JAK, Örley-kör, Újhold-Évkönyv, 84-es kijárat, Liget. Könyvei: A jámbor Pafnutyij apát keze vonása (versek, 1982); A 91-esen nyugodtan elalhatok (naplőregény, 1989).